

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI OLIY VA ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
REPUBLIC OF UZBEKISTAN MINISTRY OF HIGHER AND SECONDARY SPECIAL
EDUCATION
МИНИСТЕРСТВО ВЫСШЕГО И СРЕДНЕГО СПЕЦИАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
РЕСПУБЛИКА УЗБЕКИСТАН

АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ НОМИДАГИ ЖИЗЗАХ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУТИ
IN THE NAME OF ABDULLA QADIRI JIZAK STATE PEDAGOGICAL INSTITUTE
ДЖИЗАКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ ИМЕНИ
АБДУЛЛЫ КАДИРИ

**«ТАЪЛИМДА ФИЛОЛОГИЯНИ
РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ГЛОБАЛ МАСАЛАЛАРИ»
МАВЗУСИДАГИ ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-АМАЛИЙ
АНЖУМАН МАТЕРИАЛЛАРИ**

2022 йил 7 май

**GLOBAL ISSUES OF DEVELOPMENT OF PHILOSOPHY IN
EDUCATION**

*Proceedings of the international scientific-practical conference
May 7, 2022*

**ГЛОБАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ФИЛОЛОГИИ В
ОБРАЗОВАНИИ**

*Материалы международной научно-практической конференции
7 мая 2022 г.*

Жиззах – 2022

Ўзбeкистoн – 2022

Джиззак – 2022

ЎЎК: 811.512.131
811.111
811.521
82/821.0
82/820

“Таълимда филологияни ривожлантиришнинг глобал масалалари” мавзусидаги халқаро илмий-амалий анжумани материаллари. Мақолалар тўплами. – Toshkent: “Innovatsiya-Ziyo”, 2022, 496 b.

Ушбу тўпلام Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2022 йил 7 мартдаги 101-Ф сонли Фармойиши асосида Жиззах давлат педагогика институтида 2022 йил 7 май куни ўтказилган “Таълимда филологияни ривожлантиришнинг глобал масалалари” мавзусидаги халқаро миқёсдаги илмий-амалий анжуман (онлайн) материалларидан ташкил топган.

Тўпلام материалларидан мутахассислар, ўқитувчилар, тадқиқотчилар ҳамда магистратура ва бакалаврият талабалари фойдаланишлари мумкин.

Таҳрир ҳайъати:

1. Жуманазаров У.А., ф.ф.д., проф.
2. Ибрагимова Ф.Э., ф.ф.н., доц.
3. Сиддиқова Ш.И. филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD),
доц.
4. Насруллаев Э.Ж., филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD),
доц.
5. Болтаева Б.И., филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доц.
6. Хаджимусаева Н.Э., филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD).

Мақолаларни тўпловчи ва нашр учун масъул:
ф.ф.д., проф.в.б. Жуманазарова Г.У.

Мақола ва тезисларнинг илмий савияси, маълумотларнинг ҳаққонийлигига муаллифларнинг ўзлари масъулдирлар.

**МАҚОЛАЛАР АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ НОМИДАГИ ЖИЗЗАХ ДАВЛАТ ПЕДАГОГИКА
ИНСТИТУТИНИНГ «БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМ НАЗАРИЯСИ ВА АМАЛИЁТИ» КАФЕДРАСИДА
ТАХРИР ЭТИЛГАН ВА ИНСТИТУТ КЕНГАШИ ТОМОНИДАН НАШРГА ТАВИЯ ЭТИЛГАН.**

ISBN 978-9943-7816-7-2

© “Innovatsiya-Ziyo”, 2022.

<i>Baymuradova A. O.</i>	Sirojiddin Sayyid she'riyatida qaldirg'och ramzi va uning turli ma'nalarda ifodalanishi	282
<i>Zaripullayeva X.</i>	O'Ktam Usmonov hikoyalarda ma'naviy-arloqiy masalalar talqini	284
<i>Ziyodoyeva N. Q.</i>	Anvar Obidjon she'riyatida bolalar xarakterining ifodalanishi	287
<i>Yusupov S. Sh.</i>	Erkin Voludov ijodida yumurning o'rni	291
<i>Shamsiyeva J. R.</i>	Abdulla Qahhorning «Adabiyot maallimi» hikoyasidagi «muallim» obraziga tasnif	293
<i>Raximbayeva M. O.</i>	Rauf Parfi uchliklarida timsollarning rang-barangligi	294
<i>Jangaboyeva T.</i>	Usmon Azim she'riyatida rang-barang tuyg'ular ilosi	296
<i>Berdiev S.</i>	Adabiyot ta'limida dolzarb masalalar	298

БАДШИЙ НУТҚ ВА УСЛУБ, ТАРЖИМАШУНОСЛИК МАСАЛАЛАРИ

<i>Тошрова Г.И. Халипова Р.Р.</i>	Нутқий мулоқот ва виртуал нутқий мулоқот инсониятлари	301
<i>Хидиров Р.</i>	Илмий-техникавий омаклар ва янги пайдо бўлган атамаларнинг адабий нутқдаги ўрни	305
<i>Савнонова Р.</i>	Ушбуиятада бадий tasvir vositalarining o'zaro munosabati	309
<i>Гулнора Х.А.</i>	"Нутқий фаоллият" ва "нутқ маданияти" тушунчаларини бошланғич синф ўқувчилари нутқини ўстиришдаги ўрни	311
<i>Яванова Н.Ж.</i>	Болалар нутқидда -лар аффиксининг услубий мисланиши	315
<i>Мамаюсупова С.М.</i>	Қасрамон нутқидда дуоларнинг ифодаланиши (Шўхур Холмисраев хикоялари мисолида)	317
<i>Абдурахмонова Д. Ҳ.</i>	Бошланғич синф о'қувчиларида nutq ko'nikmalarini shakllantirish	318
<i>Хайитов У.Х. Расуллова М.А.</i>	Бошланғич синф ўқувчиларининг нутқий ва лингвистик компетенциясини ривожлантиришда ўқув платформалардан фойдаланиш	321
<i>Сиддигаева М.О'.</i>	Rasmiy uslubning leksik xususiyatlari	324
<i>Rahmonova Z.</i>	O'qituvchilarda nutq malakalarini shakllantirish metodikasini takomillashtirish - ijtimoiy zarurat sifatida	326

БАДИЙ НУТҚ ВА УСЛУБ, ТАРЖИМАШУНОСЛИК МАСАЛАЛАРИ

НУТҚИЙ МУЛОҚОТ ВА ВЕРТУАЛ НУТҚИЙ МУЛОҚОТ ИМКОНИЯТЛАРИ

Гули Тоирова Ибрагимовна - Бухоро давлат университети доценти, филология фанлари доктори (Ўзбекистон);

Халилова Рухсора Рауповна, Бухоро давлат университети, ўқитувчиси (Ўзбекистон)

Аннотация. Мақолада нутқий мулоқот лисоний вербал воситаларининг ахборот бериш имконияти ва лисоний новербал воситаларининг лингвистик моҳияти – грамматик тизимдаги ўрни масаласига эътибор қаратилган. Виртуал нутқий мулоқот одамларнинг мулоқотини янги даражага олиб чиқди. Виртуаллик, коммуникаторларнинг тенг ҳуқуқлилиги; гипертекст услуби каби компютер нутқининг ўзига хос хусусиятлари ҳақида мушоҳада юритилган. Мақолада мулоқотни ташкил этишнинг параметрларини ҳисобга олган ҳолда манзилга эътибор (олмавий ёки шахсийлаштирилган йўналиш), алоқа йўналиши, вақтинчалик йўналиши (синхрон / асинхрон алоқа), интерактивлик даражаси (адресатларнинг хабарга муносабати тезлиги), тартибга солиш (хабар шакли / мазмуни) учун қатъий талабларнинг мавжудлиги ҳусусида асосли фикр-мулоҳазалар билдирилган.

Калит сўзлар: нутқий мулоқот, виртуал нутқий мулоқот, мулоқот жараёни, коммуникатив майдон, форум, ижтимоий тармоқ, блог, аудио-визуал мулоқот, интернет.

Аннотация. В статье акцентируется внимание на возможности информационных вербальных средств речевого общения и лингвистической сущности языковых невербальных средств - их месте в грамматической системе. Виртуальное речевое общение подняло человеческое общение на новый уровень. Виртуальность, равенство коммуникаторов; наблюдение об особенностях компьютерной речи, например о стиле гипертекста. В статье делается акцент на адрес (массовое или персонализированное направление), направление общения, временное направление (синхронное / асинхронное общение), уровень интерактивности (скорость ответа получателей на сообщение), регулирование (наличие жестких требований к форме / содержанию сообщения) с учетом параметров организации связи. высказаны обоснованные мнения.

Ключевые слова: речевое общение, виртуальное речевое общение, коммуникативный процесс, область общения, форум, социальная сеть, блог, аудиовизуальное общение, Интернет.

Annotation. The article focuses on the possibilities of informational verbal means of speech communication and the linguistic essence of linguistic non-verbal means - their place in the grammatical system. Virtual verbal communication has raised human communication to a new level. Virtuality, equality of communicators; observation about the features of computer speech, for example, about the style of hypertext. The article focuses on the address (mass or personalized direction), direction, time direction (synchronous / asynchronous communication), the level of interactivity (the speed of recipient response to the message), regulation (the presence of strict requirements for the form / content of the message), taking into account the parameters of the organization of parameters communication. reasoned opinions expressed.

Key words: speech communication, virtual speech communication, communicative process, communication area, forum, social network, blog, audiovisual communication, Internet.

Мулоқотни жамият аъзоларининг ўзаро алоқа-аралашувисиз ва уларнинг бир-бирига таъсирини фикр алмашиш (ахборот бериш ва ахборот олиш)сиз тасаввур қилиш мумкин эмас. Шун сабабли «Нутқий мулоқот» деган тўғригина оптикчалай туюлади. Мулоқотнинг

таркибий қисмида нутқ, фикр алмашиш, ахборот бериш мужассамлашган. Лекин нуткий мулоқот (русча: «речевое общение», инглизча: «discuss») прагматикада кенг тарқалган атамалардан бири. Фикр баён қилиш жараёни, субхасиз, кўп ҳолатларда лисоний ижтимоиятларнинг ёзма ёки оғзаки шаклда моддий воқеаланиши билан боғлиқ. Лекин лисоний бирликларнинг воқеаланиши билан боғлиқ бўлмаган мулоқот турлари ҳам оз эмас[14]. Шунга кўра, лисоний воситаларнинг моддий шаклда воқеаланмаган мулоқот турлари нутқсиз мулоқот деб баҳоланади. Аёнанамида, ҳатто шарият аҳкомларида «Сукрут – аломати ризо» этик-эстетик тамойили ҳам мавжуд бўлиб, у ҳам сўзсиз мулоқотнинг бир кўриниши сифатида баҳоланиши лозим. Ёзувчи Тилаволди Жўраевнинг «Шароит» номли хикоясига эътиборни қарасак:

...машинада алланечук сукунат зоҳир эди. Бу асло араз, гина, ўпка, таъна, маломат сукути эмасди. Бу сукут – роз сукути эди... (Жўраев Т. Қишлоқликлар).

Яна бир намуна: Ю.Солнцеванинг «Баҳорнинг ўн етти лаҳзаси» кўп қисми кинофильмида Берлиндаги «Элефант» қаҳрамонасида разведкачи Штирлицнинг уни кўриш учун келган хотини билан сўзсиз – тасодифан бирга ўтирган қимсалар сифатидаги – мулоқоти, учрашуви ҳам бунга мисол бўла олади. Бу мулоқот Штирлиц учун ҳам, унинг хотини учун ҳам муҳим аҳамиятта эга бўлган учрашув эди. Бу учрашув ҳар иккала томоннинг соғ-саломат, бир-бирини соғиниб кўмсаётганлиги ҳақида ахборот беради. Дарҳақиқат, бу ахборот сўзсиз – лисоний воситаларсиз берилган, қабул қилинган мулоқот эди.

Мулоқот кўп ҳолларда вербал, яъни сўз, лисоний воситалар орқали ва новербал, сўзсиз – новербал воситалар (имо-ишора, ҳар хил белги, нишона, рамз, символлар) орқали ахборот бериш билан боғлиқ бўлиб, бир-бирига таъсирига кўра вербал ёки новербал мулоқот сифатида тасниф қилинади[15].

Нуткий мулоқот деганда мулоқот жараёнида лисоний вербал ва новербал воситаларнинг (биргаликда) ҳамкорликда ишлатилиши тушунилади. Бу нуткий мулоқотнинг энг биринчи ўзига хослигидир. Масалан, «*Ассалому алайҳум ва раҳматуллоҳу ва баракотуху*» иборасини вербал қўллаган шахс, албатта, шу вербал формулага мос маънавий-маданий савияга – тегишли ёш, насл-насаб, қийим-бош, ижтимоий мавқе қабиларга эга бўлиши билан бирга, бу иборани махсус жост (қарават)лар билан ҳамкорликда ва махсус тингловчиларга нисбатангина қўллаш олади. Мисол:

Шайх сўрига чиқиб, меҳмонларни икки ёнига ўтқазгач, бошланглар, деб ишорат этди. Жарчилар юзуриниб, ахйлар оқсоқоли ёнига келинди: бирининг қўлида бир коса сув, бирининг қўлида чарм түздон бор эди. Оқсоқол сувга түз солиб, косани баланд кўтарди:

– Ассалому алайҳум ва раҳматуллоҳу ва баракотуху!

– Ваалайҳум ассалом! – жавоб берди шайх.

(Рахий Фити. Жалотиддин Румий)

Бу лавҳадан кўришиб турибдики, нуткий фаолият лисоний, этик, эстетик, миллий, маънавий-маданий, ижтимоий, каузал (сабаб, оқибат, мақсад) ва ҳоказо омиллар мажмуаси билан узвий боғлиқ. Лекин нуткий мулоқотнинг хусусий прагматик атамасини талаб қиладиган асос фақат шутинга эмас – нуткий мулоқот семиотик тизимлардан фойдаланишнинг ўзига хос тури сифатида ҳам ажралиб туради. Бу хусусият нимада? Тил қурилишига кўра семиотик система бўлса ҳам[11], у бошқа семиотик системалардан жиқдий фарқ қилади[11]. Бу фарқлардан асосийси сифатида олимлр уч хусусиятни ақдллик билан алоҳида кўрсатадилар. Булар қуйидагилар:

1. Тил қолган барча ижтимоий соҳавий семиотик системалар учун асос бўла олади. Шунинг учун тилни уларни бемалол алмаштирадиган умумий, бирламчи ижтимоий семиотик система, бош, асос система дейиш мумкин.

2. Тилда бошқа барча семиотик системалардан фарқли ўларок белгида ифодаловчи ва ифодаланмиш орасидаги боғланиш асимметрик дуалистик табиатлидир. Бир шакл/ифодаловчи бир неча мазмун/ифодаланмиш билан алоқадор бўлиши билан бирга, бир

почта, форум, телеконференция)[1,2,3].

Бевосита коммуникацион хизмат усулидан бири бу – чат. У мулоқотни таъминлаб берувчи дастурий таъминот бўлиб, реал вақт тизимида Интернет тармоғи орқали хабарларни тезкор алмашиш воситасидир. Форумга nisбатан чат тизимида мулоқот қилиш ва хабарлар алмашиш реал вақт тизимида содир бўлади. Чат сўзи инглиз тилидан олинган бўлиб, «дўстона суҳбат, хангома» - электрон суҳбатлар, реал вақтдаги компьютер мулоқоти каби маъноларни англатади. Чат- бу бир вақтнинг ўзида бир неча фойдаланувчининг Интернет орқали мулоқотидир[5]. Бунда фойдаланувчилар Интернет орқали сўзлашади, яъни матн ёзиш орқали янгилар билан алмашади, бирор мавзунинг муҳокама қилади ёки ўзаро гаплашади. Бундай виртуал коммуникатив майдонда барча фойдаланувчилар ўзаро ёзув кўринишидаги хабарларни алмашиш орқали мулоқот қилади. Виртуал коммуникатив майдонда нутқий дискурс деганда икки ёки ундан ортиқ фойдаланувчиларнинг бир вақтни ўзида, бир-бирлари билан интернет тармоғи орқали мулоқот ўрнатиши, фикр алмашиши тушуналади. Виртуал коммуникатив майдонда фойдаланувчиларнинг жойлашув ўрни, яъни фойдаланувчилар қаерда бўлиши аҳамиятли эмас. Фақат қуйидаги махсус дастурлардан бир бўлиши шарт: Скайп, Мейл Агент, Google Talk, ICQ каби. Виртуал коммуникатив жараёнда микрофон ва эшитиш қурilmасини компьютерга улаган ҳолда ва дастурлар ёрдамида фойдаланувчилар сўзлашиб мулоқот қилишлари мумкин.

Чат ҳам оддий нутқий мулоқот каби уч таркибий қисмдан иборат: мулоқотни бошлаш, мулоқотни саклаш ва мулоқотни яқунлаш каби. Фойдаланувчи ўзбек тили чатининг виртуал мулоқот маконидан ўз борлигини ифодаловчи тил ва прагматик қоидаларига асосланиб мулоқотни амалга оширади.

Интернет орқали видео мулоқот деганда фойдаланувчилар бир-бирларини компьютер экранидан (он-лайн тарзда) кўриб турадилар, яъни фойдаланувчиларнинг ҳаракатли тасвирлари бир-бирларига узатилади. Бу видео алоқани амалга ошириб берувчи қурilmа веб камера деб номланади. Интернет орқали видео мулоқот жараёнида мулоқотда қатнашаётган барча фойдаланувчилар бир-бирининг гапини эшитибгина қолмай, балки бир-бирларини кўриб ҳам турадилар.

Хулоса қилиб айтганда бўлса, кишилар ўртасида оғзаки ва ёзма шакллардаги ўзаро мулоқот масалалари файласуфлар, социологлар ва тилшунослар томонидан қайта-қайта кўриб чиқиш, нутқий мулоқот назариясининг пайдо бўлиши ва янада ривожланишига олиб келади. Жаҳон компьютер тармоғи турли этник ва маданий жамоалар вакиллари ўртасида мулоқот учун янги имкониятлар эшитини очиб берар экан, Internet тилшуносликда тил ва маданият муаммосини ёритиб бериш юзасидан илмий талқиотларни янада чуқурлаштириш зарурати мавжудлигини тақозо этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Галичкина, Е. Н. Компьютерная конференция в системе жанров компьютерного общения. Межвузовский сборник научных трудов - Саратов: Изд-во «Научная книга», 2003. - Выпуск 9. - С. 276-280.
2. Демьянков, В. 3. Интерпретация, понимание и лингвистические аспекты их моделирования на — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1989. - 172 с.
3. Жигкина, А.Е. Социально-психологические аспекты общения в Интернете <http://floqiston.ru/projects/articles/strategy.shtml>.
4. Карцевский С. Об *асимметричном* дуализме лингвистического знака // Звегинцев В.А. История языкознания в очерках и извлечениях. Ч. II. -Москва: Просвещение, 1965. -85 с.